

de bezetting beschrijven. Het viel niet samen met een bepaalde politieke partij. Wel gold dit voor de orthodoxen die, hetzij hervormd, hetzij gereformeerd, hetzij christelijk-gereformeerd, hun politieke standpunten in de eerste plaats lieten bepalen door hun godsdienstige overtuiging. De Anti-Revolutionaire Partij had zulks, wij zagen dit al, van haar oorsprong af gedaan. Deze partij behaalde bij de Kamerverkiezingen tussen de twee wereldoorlogen een percentage dat varieerde van 11,6 (1929) tot 13,7 (1922 en 1937). Ze vond haar grootste kracht in de drie noordelijke provincies, in Zeeland en op de Zuidhollandse eilanden.¹ De Christelijk-Historische Unie kreeg gemiddeld ongeveer een kwart minder aan stemmen; zij haalde haar hoogste percentages meestal in Gelderland-Noord, Zeeland, Friesland en Zuid-Holland-Noord.²

Vooraf bij de anti-revolutionairen treffen wij na '18 de voldoening met het bereikte aan. 'Na de voltooiing van eigen emancipatie wenste men vooral orde en rust in de samenleving. Niet het een of andere toekomstideaal, maar het 'nu' werd belangrijk. Men had iets te verliezen.'³ De levenshouding werd in de jaren '20 en '30 defensief en in de gehechtheid aan het 'sterke gezag' aanvaardde men het politieke leiderschap van een figuur die, zo meenden velen, de duidelijke sociale bewogenheid van althans de jonge Kuyper miste: Colijn.

In de politiek waren de gereformeerden, voorzover in de Anti-Revolutionaire Partij samengevat, in zoverre niet dogmatisch dat zij begrepen dat men in de samenwerking met de zoveel sterkere katholieken van geven en nemen moest weten. Dat maakte hen kwetsbaar. Achterdocht jegens katholieken was nog wijd verbreid. Het protestants-christelijk onderwijs was althans in sommige plaatsen niet vrij van een geprononceerd anti-katholicisme. 'Het hele programma, het hele geestelijke klimaat' van de bijzondere lagere school die Henri Knap in 1921 in Hilversum ging bezoeken, 'leidde er toe dat wij de rooms-katholieken gingen zien als knechten van Satan, als lieden die met de Spanjaarden hadden geheuld . . ., die Balthasar Gerards hadden geëngageerd voor de gruwelijke moord op de Vader des Vaderlands, die handelden in affaten (pas veel later ontdekte ik dat die handel al eeuwen geleden

¹ In 1933 verwierf de ARP in Friesland 24% van alle stemmen, in Groningen 23,5%, in Zuid-Holland-Zuid 22,8%, in Drente 19,7%, in Zeeland 18,6%. Het is wel waar dat lijstaanvoerder Colijn in '33 vrij veel stemmen kreeg uit andere dan anti-revolutionaire kring maar datzelfde verschijnsel deed zich in '37 in nog iets sterker mate voor. Wij zijn dus van de cijfers van '33 uitgegaan. ² In 1933, ter vergelijking met de ARP gekozen, in de genoemde kieskringen resp. 17,9, 16,9, 16,7 en 14,8%.

³ B. van Kaam: *Parade der mannenbroeders* (1965), p. 272.